

Araştırma Makalesi

TERM NOLOJ DE TANIM VE TANIM ÇÖZÜMLEME ÖLÇÜTLER *

Nilay G R EN**

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 13.12.2020
Kabul Tarihi 18.12.2020
Yayın Tarihi 25.12.2020

* Bu makale, yazarın Prof. Dr. Erdoğan BOZ danışmanlığında hazırladığı "Terminolojide Tanım Tipolojisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

DOI: 10.48147/dada.9

Yazar Bilgisi

**Öğr. Gör. Dr.

<https://orcid.org/0000-0003-1514-3824>

ngirisen@anadolu.edu.tr

Anadolu Üniversitesi, Türk Dili Bölümü,
Eskişehir / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Terim, terminoloji, tanım, çözümleme, ölçüt

Atf Bilgisi

Giri en, Nilay (2020). "Terminolojide Tanım ve Tanım Çözümleme Ölçütleri". *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Ara tirmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2020/1, Aralık, s. 53-73.

Research Article

DEFINITION AND A SET OF DEFINITION ANALYSIS CRITERIA
IN TERMINOLOGY*

Nilay G R EN**

Article info

Submitted 13.12.2020
Accepted 18.12.2020
Published 25.12.2020

* This article was produced from his doctoral dissertation titled "Definition Typology in Terminology" prepared under the supervision of Prof. Dr. Erdogan BOZ.

DOI: 10.48147/dada.9

Authors info

** Dr.

<https://orcid.org/0000-0003-1514-3824>

ngirisen@anadolu.edu.tr

Anadolu University, Department of
Turkish Language, Eskisehir / TURKEY

Keywords

Term, terminology, definition, criteria, analysis

Cite this article as

Giri en, Nilay (2020). "Definition and A Set of Definition Analysis Criteria in Terminology". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2020/1, December, p. 53-73.

G R

Terimler, bilim dilini meydana getiren yapı taşlarıdır. Bilimin varlığını sürdürmesinde ve bilgi aktarımının gerçekleştirilmesinde terimlerin yanı sıra onların tanımları da etkin rol almaktadır. Terminolojide terim ve tanım ile ilgili yapılacak her çalışmada, bilim dünyasına önemli katkı sağlanacaktır.

Batı alanyazınında hem kuramsal hem de uygulamalı çalışmalarda ele alınan terminolojide tanım konusu, Türkiye’de daha çok uygulamaya dönük çalışmalarda yer almıştır. Tanımın amaçlarının, özelliklerinin, biçimsel yapısının ve kurallarının sistemli biçimde incelenmesi için kuramsal çalışmaların yapılmasının önemi büyüktür. Kuramsal çalışmalar yoluyla altyapının oluşturulması, terim sözlüklerinde kullanılacak tanımlama ölçütlerinin bilimsel bir biçimde ortaya konulabilmesine elverişli ortamı sağlayacaktır.

Kuramsal altyapının oluşturulmaması ve sistematik bütünlüğün sağlanmaması sözlüklerde yer alan tanımlarda bazı kusurların, eksikliklerin ve/veya tutum farklılıklarının görülmesine yol açmaktadır. Bu farklılıklar, standartla uyumsuzdur. Ancak standartla uyumlu, bilimsel çalışmaların kilit noktasıdır. Dolayısıyla sözlüklerde tanım konusunda araştırmacılar tarafından uyulması ve uygulanması gereken ilkeler ortaya konulmalı, tanımın içerik ve biçim özellikleri belirlenmelidir. Bu çalışmada sözlüğün en önemli bilgi ulamı olan tanım konusunun kuramsal altyapısının oluşturulmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Belirtilen amaç doğrultusunda öncelikle terim ve terminoloji ile ilgili bazı temel konular hakkında alanyazın taraması yapılarak bilgi verilmiştir. Tanım ile ilgili bölümde özellikle Felber (1984), Picht ve Draskau (1985), Sager (1990), De Bessé (1997), Cabre (1999), Pavel ve Nolet (2001), COTSOES (2002)’in olmak üzere terminolojinin temel kaynaklarından yararlanılarak kuramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Svensen (1993) ve Landau (2001) gibi önemli sözlükbilimcilerin eserlerine de başvurulmuştur. Standartla uyumlu ve sistemle uyumlu ilgili her türlü çalışmada yer alması gereken ISO (Uluslararası Standardizasyon Teşkilatı "International Organization for Standardization") ise tanımın biçimsel özelliklerinin belirtilmesinde kullanılmıştır. Çalışmada belirlenen kuramsal bilgiler esas alınarak içerik ve biçim çözümleme ölçütleri meydana getirilmiştir.

1. TERİM

Terim; kavramın dilsel temsilidir, böylece nesnelerin insan zihnindeki tasarımı olan kavramların dil ile ifade edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu durumda kavram soyut ve genel olanı ifade ederken terim özel anlamı ifade etmektedir. Dolayısıyla dilden dile değişebilen bir terim ile karşılaşıldığında kavram, terime göre daha evrensel olarak değerlendirilmektedir.

Başlangıçta, kullanıldığı ortama veya duruma göre genel dildeki bir sözcük kimi zaman özel dile ait bir terim görünümünü sergileyebilmektedir. Genel dildeki sözcüklerin temel anlamı ile birlikte yan anlamı da bulunmaktadır. Ancak özel dilde yer alan terim bu noktada genel dildeki sözcükten ayrılmaktadır çünkü açık ve kesin bir anlama sahip olabilmesi için terimin yan anlam taşımaması gerekmektedir (Dilâçar, 1957: 209-210). Genel dildeki sözcüklerin mecaz anlamı da bulunabilmektedir. Ancak tıpkı yan anlam gibi mecaz anlam da terimler için söz konusu değildir.

Genel dilde yer alan sözcüklerin birçok çokanlamlıdır. Bu durum ise çokanlamlı olan herhangi bir sözcüğün sözlükte birden fazla tanıma sahip olmasına neden olmaktadır. E anlamlılık söz konusu olduğunda, çokanlamlılıktan farklı olarak, tek bir sözlük maddesinin incelenmesi kimi zaman yeterli değildir. Birkaç maddenin incelenmesi ile birlikte çapraz gönderimlere bakılması da durumun belirginleşmesine yardımcı olabilmektedir (Cabre, 1999: 108).

Genel dildeki sözcükler geniş halk kitlesi tarafından bilinip kullanılırken aynı durum terimler için söz konusu değildir. Terimler belirli bir bilim dalı ile ilgilenenler, araştırmacılar, uzmanlar veya uzmanla mak isteyenler tarafından kullanılır yani terimler genel dildeki sözcüklere oranla daha sınırlı

bir kullanıcı profiline sahiptir. Di er bir deyi le terim ile sözcük arasında hedef kitle farkı da bulunmaktadır.

Genel dildeki herhangi bir sözcü ün anlamını kimi zaman sözlü e ba vurmadan tahmin edebilmek veya yorumlayabilmek olası bir durumdur. Ancak terimler belli bir alana özgü ve çok daha dar bir anlama sahip olmaları sebebiyle genel dildeki bir sözcük gibi yorumlanmaya pek uygun de ildir. Zülfikar (1991: 23) terimlerin anlamlarının herkes tarafından bilinmesinin beklenmesinin yanlış bir tutum olacağını dile getirmektedir.

Biçimsel açıdan pek fark görülmesi de i levsel açıdan terim ile sözcük arasında fark bulunmaktadır. Zira bilim, sanat, kültür, ekonomi, spor vb. alanlarda bilginin aktarılmasını sağlayan ifadeler olması bakımından terimler ö retici i leve sahiptir.

2. TERM NOLOJİ

Terminoloji; kavramları ve kavramların dildeki karşılıkları olan terimleri içeren, bunlar arasındaki ilişkileri inceleyen bilim dalıdır. Birçok disiplinle ilişkisi içerisinde olan terminoloji, tüm özel amaçlı dil (ÖAD) ve konu alanlarında çalışan uzmanları yakından ilgilendirmektedir (Sager, 1990: 2).

Terminolojinin bir uzmanlık alanındaki kavramları ifade eden terimlerin toplamı olduğunu belirten Felber (1984: 1) bu bilim dalının hem disiplinlerarası hem de disiplinler ötesi olabileceğini ifade etmektedir. Terminoloji bazen faaliyet gösterdiği konu alanları ve çalıştığı alanlarından etkilenir, bu nedenle disiplinler arası olarak değerlendirilir (Sager, 1990: 3).

2.1. Terminoloji ve Sözcükbilim

Terminolojinin sözcükbilim (lexicology) ve sözlükbilim (lexicography) için önemine değinen Rey (1995: 93) terminoloji ve sözcükbilimin birbirini tamamlayan iki disiplin olduğunu ifade etmektedir. Terminoloji ve sözcükbilim; terimlerin ve sözcüklerin anlamı ve ifadeleri nasıl güçlendireceğini, bilginin dil aracılığıyla nasıl aktarılacağını göstererek birbirini beslemektedir. Bu bağlamda Cabré (1999: 34-35) terminoloji ve sözcükbilimin arasındaki yakın ilişkiyi değerlendirirken her iki disiplinde de bulunan üç ortak noktaya değinmektedir:

- i. ki disiplin de sözcüklerle uğraşmaktadır.
- ii. ki disiplininin de hem kuramsal hem de uygulamalı çalıştığı saha alanları vardır.
- iii. ki disiplin de sözlüklerle yakından ilgilenebilir.

Sözcükbilim bir dilin bütün sözcüklerini ele alarak çalışırken terminoloji dilbilgisi, sanat, felsefe gibi belirli bir uzmanlık alanına yani özel amaçlı dile ait sözcükleri üzerinde çalışmaktadır. Bu nedenle sözcükbilimin çalıştığı alanı daha geniş olarak değerlendirilmeli, dolayısıyla kimi araştırmacılar terminolojinin sözcükbilimin bir parçası olduğunu görüyor olmaktadır. Bu yaklaşıma göre sözcükbilim terminolojiyi kapsamaktadır (Cabré, 1999: 35). Bu görüşü savunmayan araştırmacılara göre ise sözcükbilim ve terminoloji birbirinden ayrı konu alanlarıdır.

Önemli kaynakları olan sözlükler ele alındığında terminoloji ve sözcükbilim arasında farklılık bulunmaktadır. Sözcük türü, bu farklılıklardan biridir. Cabré (1999: 36)'nın belirttiği gibi terim sözlüklerinin büyük çoğunluğu isimlerden oluşurken genel sözlüklerde çeşitlilik görülürken, farklı dilbilgisel yapılar –örneğin isimler, sıfatlar, zamirler, zarflar, fiiller, ünlemler, bağlaçlar vb.– bulunmaktadır.

Sözcükbilim ve terminolojinin birbirinden farklılığı bir başka özellik için her iki alan da edimsel açıdan değerlendirilebilir. Kullanıcıların, hangi konuya dair iletişim kurdukları ve hangi sözcükleri kullandıkları farklılık göstermektedir. Cabré (1999: 36) edimsel yaklaşımın da sözcükbilim-terminoloji ayrımında belirleyici bir husus olduğunu ifade etmektedir.

Belli bir alanda çalıştıran uzmanlar veya uzmanlarla ilgili araştırmalar tarafından bilgiyi aktarmak ve iletişim kurmak için terimler kullanılmaktadır. Bu daha sınırlı kullanıcı sayısı, genel dildeki sözcüklerin kullanımı söz konusu olduğunda artmaktadır. Bu bağlamda kullanıcı sayısı ve profili, terminolojide ve sözcükbilimde farklılık göstermektedir.

2.2. Terminoloji ve Sözlükbilim

Sözlükbilim çalışmalarında kavrambilimsel olarak ilerlerken terminoloji adbilimsel olarak ilerler. Bu durumda terminoloji göstergeye ulaşmak için önce kavramdan başlanmaktadır (Rey, 1995: 118). Sözlükbilimdeki çalışmalarında -örneğin sözlük yazımında- ilerleme yönü sözlükbirimden anlamaya doğrudur. Terminoloji uzmanı öncelikle oluşturduğu kavram listesinden bir kavram sistemi elde etmektedir. Söz konusu çalışmada her kavram için bir terim kararlaştırılacak şekilde devam etmektedir. Dolayısıyla kavramdan anlamaya ve isme doğru yöneli söz konusudur. Terminoloji dilde kodlama, sözlükbilim ise kod çözme olarak ifade edilebilir. Terminoloji uzmanlık alanı metinleriyle, sözlükbilim ise uzmanlık alanı metinleriyle ilgili olarak yürütülen çalışmalarını içermektedir.

2.3. Terminolojinin Yararları

Terminoloji çalışmalarının yararlarından bazıları aşağıdaki şekilde listelenebilir¹:

- i. Çeviri sürecinin hızlanması
- ii. Çokanlamlılıkların ortaya çıkarılması
- iii. Ortak bir anlayışı geliştirilerek öğrenmenin kolaylaştırılması
- iv. Eldeki terimlerin korunması ve yeniden kullanılması
- v. Bir uzmanlık alanındaki sözcüklerin geliştirilmesi
- vi. Bir uzmanlık alanında iletişimin sağlanması
- vii. Bilgilerin birlikte kullanılması
- viii. Yeni kavramların isimlendirilmesinde zaman kaybının azaltılması/önlenmesi
- ix. Dilin doğru kullanılması
- x. İletimdeki belirsizliklerin giderilmesi/azaltılması/önlenmesi
- xi. Doğru terimi bulmak için harcanacak zaman kaybının azaltılması/önlenmesi
- xii. Terimlerin tutarlı ve kaliteli olması
- xiii. Standartla anlaşılabilirliği sağlanması
- xiv. İlgili konuya dair yapılacak yorum aralıklarının azaltılması/önlenmesi

Sayısı artırılabilir olan bu maddeler, terminoloji çalışmalarının önemini ve gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

3. ÇERDİKLER BİLGİ BAKIMINDAN SÖZLÜKLERİN ÖZELLİKLERİ VE TANIMIN YERİ

Sözlükler, bir sözcüğün veya terimin tanımı ve yazımı için kullanıcıların güvendikleri kaynaklardır. Hedef kitlesi, türü, içeriği ile amaçları bir sözlüğün hazırlanma aşamasında dikkate alınması gereken etmenlerdir. Yöntem ve teknikler de sözlüğün nasıl geliştirileceği bakımından önemli olan belirleyicilerdir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Ateşman, 2015: 20-26.

Dile dair özellikleri taşıyan sözlükler, dilbilimin alt dallarına ilişkin çeşitli bilgileri içerebilir. Bunlar; anlambilim (sözcüklerin ve öbeklerin anlamı), sesbilgisi (sözcüklerin sesletimi) ve sözdizimi (sözcüklerin ve e dizimliliklerin paylaşımları sözdizimsel bilim) eklindeki bilgilerden oluşmaktadır (Hoekstra, 2010: 1007).

Sözlükler birçok bilginin depolandığı kaynak olarak değerlendirilirken konusuna, kullanım alanına, hangi amaca yönelik oldu mu, hedef kitleye, maddebaşının anlamını verme biçimine, hatta maddebaşının anlamlılığını, kökenini ve/veya başka bir dildeki karşılığını verme durumu gibi niteliklere göre değerlendirilebilir. Hedef kitle açısından değerlendirildiğinde sözlükler, uzman olmayan genel kullanıcılar veya herhangi bir alandaki uzmanlar için çeşitli bilgiler sunabilir. Bu perspektiften bakıldığında kullanıcı profiline göre sözlükten temin edilmek istenen bilgi üzerindeki rolü dikkat çekmektedir. Boz (2015: 48), sözlük-kullanıcı ilişkisinin önemini belirtirken uzman olmayan çoğu genel kullanıcının yalnızca temel anlam gereksinimi olduğunu ifade etmektedir.

Kullanıcılar, sözlükte biçimle ilgili ve anlamla ilgili bilgiler olmak üzere iki tür bilgidен yararlanabilmektedir. Yazım, sesletim ve dilbilgisel bilgiler biçimle ilgili bilgiler arasında yer almaktadır. Tanım, köken bilgisi ve kullanım etiketi ise anlamla ilgili bilgiler içerisinde bulunmaktadır (Hartmann ve James, 1998: 94). Bu bağlamda tanım, sözlükün iç yapısına ait bir anlam ulamıdır.

Tanımı, kullanıcıların sözlüksel birimin anlamını tam olarak kavramalarını sağlayan ayrıcalıklı bir ortam olarak değerlendirilmek mümkündür (San Martín ve L'Homme, 2014: 3748). Özel bir amaçla hazırlanmış terim sözlüğü söz konusu olduğunda tanım, çoğu kullanıcı için akla gelen en temel ihtiyaçtır. Bir terim ile ilgili olarak "X ne demektir?" sorusunun yanıtı, tanıma karşılık gelmektedir. Bir kullanıcının hangi amaçta ve amaçla bir sözlüğe başvuracağı çeşitli de olsa kenlere sahip olsa da bir sözlükbirimin ne anlama geldiğini öğrenme isteği öncelik arz etmektedir. Tanım, sözlük kullanıcısının bu isteğini karşılayan ulamıdır.

4. TANIM

Tanım, farklı disiplinlere ait araştırmaların gündemini meşgul eden bir konudur. Mantık, ontoloji, epistemoloji, felsefe, sözlükbilim, anlambilim ve terminoloji gibi alanlar tanım konusunu ele almaktadır. Mantıkta tanım, bir kavramın (terimin) işlevini ve anlamını belirleme işlemi olup bu işlemle kavramın yerini açık bir şekilde belirtmek ve onu diğer kavramlardan bütünüyle ayırmak söz konusudur (Öner, 1982: 36; Özlem, 2004: 103-104).

COTSOES (2002: 27)'e göre kavram, kaplama ya da işleme göre tanımlanır ve bir kavramı diğer kavramlardan ayıran yine tanımdır. Kavramın hangi anlama geldiğini belirten karakteristiklerin sıralanması tanımlı vücuda getirmektedir (Sager, 1990: 39). Bir kavramın dilsel tanımı de onu diğer kavramlara bağlayan da yine tanımdır (Antia, 2000: 113-115).

Tanım, *tanımlanan* (definiendum) ile *tanımlayan* (definiens) oluşan bir yapıya sahiptir. Bu yapıyı bir denklem olarak adlandırarak denklemin iki bileşenden oluştuğunu söylemek mümkündür. "Bilinmeyen" kısmın "bilinen" kısım ile açıklanmış dile getiren Boz (2020) tanımın tek bilinmeyenli bir denklem olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda bir sözlükte maddebaşısı olan terim, tanımın bileşenlerinden tanımlanana karşılık gelmektedir. Tanımlayan ise bir sözlük maddesinin içeriğini oluşturan tanımın kendisidir.

4.1. Sözlük Hazırlayıcısı, Sözlük Kullanıcısı ve Tanım

Bir terim ile onun kurucu anlam bileşenlerinin toplamından oluşan denklem tanımı meydana getirmektedir (Sager, 1990: 39). Maddebaşısının nasıl tanımlanacağı özen, dikkat ve tutarlılık gerektiren bir meseledir. Tanımlananın özellikleri, tanımlayanın içerisinde yer almalıdır. Ona ait olmayan özellikler ise tanımlayanın dışında tutulmalı yani tanımda yer almamalıdır. Burada kullanıcı profiline de göz önüne alınarak beklentinin karşılanması önemli bir husustur. Boz (2015: 50) tarafından belirtildiği gibi kullanıcı dostu sözlüklerin hazırlanmasını sağlamak, sözlük çalışmalarının temel

amaçlarındandır. Bunu kaynakları olan sözlükler, aranan bilgiyi doğru ve en basit yoldan sunarak kullanıcı odaklı olmayı hedefler. Bir bilinmeyeni, daha da bilinmeyen bilemlerle ve/veya anlamayan biçimde "tanımlamak"; söz konusu beklentiyi karşılamayacak, kullanıcının sözlükten yararlanamamasına sebep olacaktır.

4.2. Tanımlama Ölçütleri

Sözlük hazırlarken madde başı seçimi kadar önemli bir amaç, madde başlarının tanımlanmasıdır. Sözlük hazırlayıcılarının üzerinde dikkatle durması yani tanımların sahip olması gereken ve alanyazında belirtilen bazı ölçütler şu şekilde sıralanabilir:

i. Tanımlar mümkün olduğunca anlaşılabilir, kısa ve öz olmalıdır. İyi bir tanım yapmak için hem terimin ne anlama geldiğini anlamak hem de onu gereğinden fazla uzatmadan ifade edebilmek gerekmektedir (Landau, 2001: 170). Başka bir ifadeyle tanımda gereğinden fazla ifade kullanılmamalıdır. Tanımı daha kısa biçimde kullanmak, daha rahat okunabilirlik ve anlaşılabilirlik açısından yarar sağlayacaktır. Tanımı kısaltırken ise olgusal hatalara sebep olmamaya dikkat edilmelidir. Bu işlem sırasında sözlük kullanıcısının ihtiyaçları göz ardı edilmemeli ve bilgiyi gereken ölçüde edinme imkânı azaltılmamalıdır (COTSOES, 2002: 28; Atkins ve Rundell, 2008: 451).

ii. Tanımda bulunan terimler daha önceden tanımlanmış olmalı veya genel olarak bilinen terimlerin kullanılması tercih edilmelidir yani tanımda, bilinmeyen herhangi bir sözcük yer almamalıdır. Hem genel sözlükler hem de terim sözlükleri için geçerli olan bu ölçüt Batı alanyazınında *The Word Not In* (WNI) kuralı ile izah edilmektedir. Bununla birlikte bilinmeyen bir terim kullanılacaksa durumu bu ölçüte uygun eklemek için ilgili terimin terminoloji derlemine de dâhil edilmesi gerekmektedir (COTSOES, 2002: 30; Landau, 2001: 160).

iii. Tanım, kavramın içinde bulunduğu kavramlar sistemindeki yerini belirtmelidir. Ayrıca, hangi tanım türünde yazılmış ise onun gerektirdiği içeriksel özellikleri taşımalıdır (COTSOES, 2002: 29).

iv. Bir tanımda mümkün olduğunca basit sözcükler kullanılmalı yani daha zor sözcüklere yer vermekten uzak durulmalıdır. Bununla beraber terim sözlüklerinde tanımın kesin olması, hedeflenen en önemli özelliklerden biridir. Bu durum dikkate alındığında sözlük hazırlayıcıları daha basit ifade kullanımı olmak yerine tanımın kesinliğine öncelik vermelidir. Dolayısıyla kimi zaman daha basit olmayan terimlerin kullanılmasının nedeni, tanımın kesinliğine gölge düşürmeme isteğidir (Landau, 2001: 166-170). Buradan anlaşılabilir ki basitlik; her zaman, her terim ve her sözlük için geçerli olabilecek bir kural değildir.

v. Terim, kendisine başvurularak tanımlanmamalıdır yani tanımlanan, tanımlayana dâhil edilerek kısır döngü yaratılmamalıdır (COTSOES, 2002: 31; Landau, 2001: 157).

vi. Kame edilebilirlik, tanımın başlangıç içerisinde terimin yani tanımlananın yerine konulabilir olmasıdır (Landau, 2001: 164). Diğer bir deyişle bir metindeki terimin tanımının ilgili konu alanındaki bir terim sözlüğünden bulunması, metinden çıkarılan terimin yerine tanımın konulmasıdır. Bu durum bir ölçüt olarak belirtilse de uygulamada her zaman gerçeğe tirilememektedir.

vii. Tanımın olumsuz olmasından yani ilgili terimin "ne olmadığı" ile tanımlanmasından uzak durulmalıdır. Bunun nedeni, olumsuzluğun kavramı diğer kavramlardan ayırt eden karakteristiklerinin tanımda kullanılmamasına sebep olmasıdır. Ancak tanımlanacak terimin olumsuz olması durumunda tanımda da olumsuz karakteristik kullanılabilir (COTSOES, 2002: 31).

viii. Tanım, tanımlananın sözcük türüne göre yapılmalıdır yani bir isim, isimle tanımlanırken bir fiil, fiil ile tanımlanmalıdır (Landau, 2001: 166).

ix. Terimler ortak bir öğeye sahiplerse bir arada bulunmalıdır ve tanımlama hiyerarşisi temel terimden başlanarak meydana getirilmelidir (Landau, 2001: 186).

4.3. Tanımın Yapısının ve Çerçevesinin Sunulması

Tanımlar bazı öğelerden oluşmaktadır. Cins, tür, ayırım, nitelik ve rastlantısallık olan bu öğeler, tanım öğeleri olarak adlandırılmaktadır (Strehlow, 1972: 76).

Genel bir sınıfa temsil eden cins bilgisi iken seçili alt sınıfı tür karılamaktadır yani cins bilgisi, tür bilgisinden daha kapsamlıdır. Bir terimi diğer terimlerden ayıran, onun farkını ortaya koyan öğe ayırımdır. Rastlantısallık ise bazı münferit durumlarda beliren özelliklere karşılık gelmektedir.

Terim	:	kaplan
Cins	:	memeli
Alt cins	:	
(Tür)	:	kedigiller
Bilimsel adı	:	<i>Panthera tigris</i>
Ayırım/farklılık	:	büyük etçil siyah çizgiler
Rastlantısal	:	genellikle sarımsı kahverengi (bazen beyaz)

ekil 1. "Kaplan" teriminin tanım öğeleri²

ekil 1'de *kaplan* terimi için tanım öğelerinin kullanıldığı görülmektedir. Bilimsel adı *panthera tigris* olan kaplanı "kedigiller türüne ait, genellikle sarımsı kahverengi ancak bazen beyaz olan, (üzeri) siyah çizgili, büyük, etçil bir memeli" olarak tanımlamak mümkündür. Kaplanın renginin genellikle sarımsı kahverengi ancak bazen beyaz olması; onun benzerlerinden ayırt edilmesini sağlayan yani özüne ait bir özellik de değil, genele mal edilemeyecek bir özelliktir.

4.4. Tanım Türleri

Terminoloji çalışmaları söz konusu olduğunda akla gelen Viyana Okulu üç tanım türünden söz etmektedir: içlemsel tanım, kapsamsal tanım ve parça-bütün (Packer, 2009: 31). Tanım türleri ile ilgili çeşitlilik bulunduğunu ifade eden Picht ve Draskau (1985: 51) terminoloji alanında önem taşıyan çalışmaları tüm türlere değil, yerine ISO 1087'de yer alan üç tanım türünü incelemektedir: içlemsel tanım, kapsamsal tanım ve kapsamsal tanım.

Terminoloji, uygulama sırasında farklı seçenekler içerisinden hangi tanım türünü kullanacağını sorusuyla karşılaşmaktadır. Terimin söz konusu alandaki tüm anlamlarının ayırt edici özellikleriyle tanımlanması, sözlük hazırlayıcısının dolayısıyla da sözlüğün nihai hedefidir. Bu hedefi gerçekleştirmek için sözlük hazırlayıcısı farklı yöntemlere başvurabilir.

Uygulama çalışmalarında terimler tanımlanırken bilgi yapısı içerisindeki birlik, bütünlük ve tutarlılık korunmalıdır. Tanımlamaya dair bilinmesi gereken bir başka nokta ise terim türünün hem

² bk. Strehlow, 1972: 76

ihtiyacı hem de hangi tanım türünün kullanılacağını belirleyeceği gerçektir (Sager, 1990: 54). Dolayısıyla tanım türü, terim türüne bağlı olarak değerlendirilmelidir.

4.4.1. Çeşitli Tanım

Mantık biliminden doğan *içlem*, "kavramı oluşturan tüm özelliklerin kümesi, dizisi"dir (ISO1087; COTSOES, 2002: 89). Bir kavram sistemini düzenlemek için terminolojide en sık kullanılan ilki, genel-özel ilki kısıdır. Özel kavramlar, sahip oldukları tipik özellikler yani daha özel en az bir karakteristik deşer ile genel kavramlardan farklılaşmaktadır (Meyer, Eck ve Skuce, 1997: 104). Kavramın bilinmesini sağlayan özellikler onun içlemi olduğu için "içlem ve tanım" bir tutulmaktadır³.

çeşitli tanım, alanyazında *analitik tanım*, *analiz ile tanım* olarak da ifade edilmektedir (Sager, 1990: 42). Terimin üyesi olduğu sınıfın verilmesi ve benzer diğer üyelerden onu farklı kılan yönlerinin söylenmesi bu tanımda uygulanan yöntemdir. Yaygın olarak kullanılan bu tanım türünde ayırt edici özellikler, tanımlanan ögenin üst kavramıyla beraber yer almaktadır (Sager, 1990: 45; Svensen, 1993: 122). Yani tanımlanan terim, üst kavramı veya genel kavramı olan cins bilgisi ile birlikte verilir. Tanımda bu bilgiye tanımlananı, aynı cinste bulunan diğer türlerden komu kavramlardan ayıran karakteristikler eklenmektedir (COTSOES, 2002: 27).

çeşitli tanımı "cins/sınıf/tür + ayırt edici karakteristikler" formülü ile oluşturmak mümkündür. Bu formül ile tanım yapılırken birtakım hususların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu hususlardan ilki, tanımlanacak terimin ait olduğu cins/sınıf/tür bilgisini doğru vermektir. İkinci ise terimi benzerlerinden ayırt edecek karakteristiklerin yani terimin tipik özelliklerinin doğru belirlenmesidir. Tanımlayan kısmında terimin hangi yönleriyle farklı olduğu açık bir şekilde anlatılmıyorsa bu durum tanımın başarısız anlamına gelmektedir.

Genel sözlükler için "en geçerli" tanım türü (Gençer Gökter ve Yavuzarslan, 2020: 409) olarak ifade edilen çeşitli tanım, terminolojide de en çok başvurulan türdür. Hatta terimin çeşitli tanım ile açıklanmasını bir gereklilik olarak değerlendiren görüşler mevcuttur⁴. De Bessé (1997: 69) terminolojide önceliği çeşitli tanıma verildiğini vurgulamaktadır.

4.4.1.1. Çeşitli Tanım ile İlgili Kurallar

Tanım oluşturulurken göz önünde bulundurulması gereken birtakım kurallar vardır (Löckinger, Kockaert ve Budin, 2015: 67-74):

- i. Kesinlik: Kavramı sınırlayan karakteristiklerin tümü çeşitli tanımda belirtilmelidir (Cabré, 1999: 106; Felber, 1984: 163; Pavel ve Nolet, 2001: 23-24, 27). Bu sırada tanımlar anlam belirsizliğine yol açacak biçimde, mecazlı, çok geniş veya çok dar olmamalıdır.
- ii. Kısalık: çeşitli tanım, olabildiğince kısa olmalıdır (COTSOES, 2002: 28; Pavel ve Nolet, 2001: 26).
- iii. Doğrudan üst kavram referansı: çeşitli tanım, üst yani genel kavramı içermelidir, bu durum mümkün olmadığında kendisinden daha genel bir kavramı içerebilir.
- iv. Bilinen veya önceden tanımlanmış terimlerin kullanılması: çeşitli tanımdaki tüm terimler genel olarak bilinmeli, kaynak dilde tanımlı olmalı ya da başka bir dilde ulaşılabilmektedir (Cabré, 1999: 107; COTSOES, 2002: 30; Felber, 1984: 160).
- v. Nesnellik: çeşitli tanım, öznel olmamalıdır.
- vi. Kaynak güvenilirliği: Yazarın dilsel ve teknik yeterlikleri güvenilirliği sağlayabilir.

³ Bk. Filizok "Gösterge (İçerik / Signe) ve Anlam", <http://www.ege-edebiyat.org/docs/307.doc>, s. 6. (Erişim Tarihi: 02.12.2020)

⁴ bk. Fernández, Flórez de la Colina ve Peters (2011: 17).

- vii. Hedef kitle: çlemsel tanım, hedef kitlenin beklentilerine ve ihtiyaçlarına yanıt verebilmelidir (Cabré, 1999: 106).
- viii. İlgili alana referans: çlemsel tanım, söz konusu alanın bakı açısını yansıtan karakteristikleri barındırmalıdır (Cabré, 1999: 106; COTSOES, 2002: 29).
- ix. Bir kavram sistemine referans: çlemsel tanım, kavramın, verilen kavram sisteminin di er kavramları ile tanımlanacak kavram ili kilerini ifade etmelidir (Cabré, 1999: 106; COTSOES, 2002: 29; Pavel ve Nolet, 2001: 26-27).
- x. Dilin do ru kullanımı: çlemsel tanım; ilgili dildeki yazım, dilbilgisi ve tanım yazma kurallarına göre olmalıdır (Cabré, 1999: 106).
- xi. Kısır döngüden/totolojiden kaçınılmalıdır (Cabré, 1999: 107; COTSOES, 2002: 31; Pavel ve Nolet, 2001: 26).
- xii. Olumluluk: Kavramın ne olmadı ı de il, ne oldu u anlatılmalıdır (Cabré, 1999: 107; COTSOES, 2002: 31; Pavel ve Nolet, 2001: 26).
- xiii. Çeviriden kaçınma: Genellikle tanımları tercüme etmek veya tercüme olan tanımları kullanmak önerilmemektedir.
- xiv. Di er kavramların gizli tanımlarından kaçınma: Di er kavramların tanımları dâhil edilmemelidir, bu kavramlar ihtiyaç duyulursa ayrı olarak tanımlanmalıdır.
- xv. Üst veya alt kavramların karakteristiklerinin yoklu u: Bir içlemsel tanım, "üst ya da alt kavramlara mantıken ait özellikleri içermemeli"dir (ISO 704:2009, 28).

4.4.2. Kaplamsal Tanım

Kaplam, "genel bir kavram içinde yer alan tüm kavramların kümesi"dir (ISO 1087; COTSOES, 2002: 88). Dolayısıyla kaplam; bir kavramın kapsamında bulunan, bir sınıfa ait tüm öğelerden oluşmaktadır. Kaplamsal tanım, kavram tarafından temsil edilen belirli nesnelere sıralanmaktadır (Cabré, 1999: 105). ISO 704:2009 (ng.)⁵da kaplamsal tanımın sınırlı -sonlu- sayıda alt kavram sıralandırılabilece i ifade edilmektedir. Dolayısıyla kaplamsal tanım her terim için her zaman uygun olabilen bir tanım türü de ildir. Alt kavram sayısının tanımda sıralandırılabilece k kadar çok olması, kaplamsal tanımın kullanılmasına engel olmaktadır. Ancak kaplamsal tanım ile kar ıla tırıldı nda içlemsel tanımda da eksik olan bazı hususlar vardır. çlemsel tanım, kaplamsal tanımdan daha soyut olarak de erlendirilmektedir (Löckinger, Kockaert ve Budin, 2015: 67).

Alanyazında sentetik tanım veya sentez yoluyla tanım olarak da adlandırıldı ı görülen kaplamsal tanımın Picht ve Draskau (1985: 52-53) tarafından üç farklı türde olabilece i ifade edilmektedir. Bu türlerden ilkinde, kavram dâhilinde bulunan tüm nesnelere sıralanarak belirtilmesi yer almaktadır. İkincisinde ise genel terime ait tüm alt terimler yer almaktadır. Üçüncüsünde kaplamsal tanım, okuyucunun belli bir bilgiye sahip oldu u yani konuya a ina oldu u dü ünülerek yazılır. Bununla birlikte içlemsel tanımdan uzak olmayan bir tür olarak da de erlendirilmektedir.

4.4.3. Di er Tanım Türleri⁶

Bazı uzmanlar tarafından terminolojide çe itli tanım türlerinin bulundu u ifade edilmi ⁷ olsa da alanyazında yer alan çalı malara bakıldı nda "tanım türleri" ba lı ı altında bütünlüklü bir

⁵ Kavramın en açık ve kesin olarak içlemsel tanım ile tanımlanaca ı savunulurken kaplamsal tanım, i ari/gösterimsel tanım, sözlüksel tanım ekindeki di er tanım türlerinin ek bilgi olarak yer verildi i belirtilmektedir (ISO 704:2009: 44).

⁶ ncelenen çalı malarda ço unlukla içlemsel tanım ele alınırken çalı maların bazılarında kaplamsal tanımın da yer aldı ı ancak di er türlere inildi i veya hiç yer verilmedi i görülmektedir. Bu ba lamda ilgili türlere "di er tanım türleri" ba lı ı altında temas etmeyi uygun görmekteyiz.

sıralamaya ve incelemeye rastlamak mümkün de ildir. Bu durum, tanım türlerinin sınıflandırılmasında genel bir görü birli i bulunmaması⁸ ile ili kilendirilebilir.

4.4.3.1. ari/Gösterimsel Tanım

ari/gösterimsel tanım, nesneye i aret ederek "Bu, bir a aç." ekinde olabilece i gibi sözlüklerde resim, foto raf vb. kullanarak yani illüstrasyon yoluyla yapılabilir.

Bazı durumlarda tek ba ma kullanılan i ari/gösterimsel tanım genellikle ba ka tanım türleri - özellikle içlemsel tanım- ile birlikte kullanılmaktadır. Bu ba lamda tamamlayıcı bir i leve sahiptir (ISO 704:2009: 46). Zira sözlükte maddeba ı olan terimi, ba ka sözcükler/terimler aracılı ıyla tanımlamadan yalnızca bir görsel kullanarak okuyucuya sunmak, tanımlananın bütün türlerini kar ılamakta yetersiz kalabilecektir. Bu sebeple genellikle ek bilgi olarak tercih edilebilmektedir.

4.4.3.2. Ba lamsal Tanım

Ba lamsal tanım⁹ bazı terimlerin anlamı bilinen veya tahmin edilebilen bir cümlede kullanılması yoluyla olu turulmaktadır. *Dolaylı/ima yoluyla tanım* da denilen ba lamsal tanım -daha açık bir tanım yapmak yerine- cümle içinde kullanılan terimin tahmin edilerek anla ılması sa lamaktadır. Bu nedenle uygulamada -bazı terminoloji servisleri dı ında¹⁰- kullanılmamaktadır.

4.4.3.3. Sözlüksel Tanım

"Terminolojik kaynak; bir kavramın üst kavramı, uzmanlık alanına ait olmadı ında veya üst kavram a ırı genelle ti inde genel dile ait sözlükte yer alan *sözlüksel tanım* içerebilir." ekinde izah edilen bir tanım türüdür. Örne in bilgisayarda çalı rken kullandı ımız fare (mouse) için ihtiyaç duydu umuz fare altlı ı (mouse pad) kavramının üst kavramı olan "pad" oldukça genel bir kavramdır (ISO 704:2009: 49). Genel sözlük olan OED'de *pad*¹¹ u ekildedir: "Genellikle bir eyi korumak veya biçimlendirmek ya da sıvıyı emmek için kullanılan yumu ak bir malzemenin kalın parçası."

Sözlükbilim ile terminoloji bazı farklılıklar gösterse de tanım konusunda aralarında a ılamaz, keskin bir sınır bulunmamaktadır. Dolayısıyla terminoloji uzmanları ihtiyaç duyduklarında sözlükbilimden yararlanabilmektedir, sözlükbilim uzmanı da bazı durumlarda terminoloji ve terminografiye ba vurabilmektedir. Ayrıca bazen genel dile ait sözlüklerdeki maddeba ları genel kullanımları ile birlikte terim olarak da tanımlanabilmektedir. Bu ba lamda De Bessé (1997: 72) genel dile ait bir sözlük olan Collins İngilizce Sözlü ü (Collins English Dictionary) içerisinde yer alan "reaktör" maddeba ının tanımını örnek göstererek bu ekildeki tanımı *hibrit*¹² tanım olarak adlandırmaktadır.

4.5. Tanımdaki Yardımcı Unsurlar

4.5.1. E anlamlılar ve Çapraz Gönderim

Tanımlanmasında güçlük çekilen kimi maddeba ları için tanıma destek sa layabilen e anlamlılar -veya e de erliler- sözlüklerde özellikle içlemsel tanım ile birlikte verilebilmektedir.

⁷ bk. De Bessé, 1997: 68.

⁸ bk. Picht ve Draskau, 1985: 51.

⁹ Pitch ve Draskau (1985: 54-55) tarafından -tam bir tanım türü olarak kabul edilmese de- ISO 1087'de bulunması sebebiyle yer verilmi tir.

¹⁰ bk. Picht ve Draskau, 1985: 54.

¹¹ <https://www.lexico.com/definition/pad> adresinden eri ilmi tir. (Eri im tarihi: 04.12.2020)

¹² TDK GTS'de *hibrit* öyle tanımlanmaktadır: "1. Melez; 2. ki farklı güç kayna ının bir arada bulunması." http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c6ee482635759.25369063 adresinden eri ilmi tir. (Eri im tarihi: 04.12.2020)

Alanyazındaki çalı malarda bazen bir tanım türü ya da tanımlama yöntemi olarak ele alınan e anlamlılar; kısa olması sebebiyle sözlükte yerden tasarruf edildi i, ayrıca uygulamada kolaylık sa ladı ı için tanımda yer almaktadır (Svensen, 1993: 214-215; Atkins ve Rundell, 2008: 420). Bu ba lamda tanım, kimi zaman ilgili maddeba mın yakın anlamlısını veya e anlamlısını ya da e de erlisini içermektedir.

Sözlüklerde bazen genel dilde kullanılan bir maddeba mın teknik dildeki kar ılı ı ile tanımlandı ı görülmektedir. Ancak tanımda e anlamlı veya e de erli kullanımı söz konusu oldu unda dikkat edilmesi gereken husus, tanımlayan kısmının tanımlanandan daha iyi bilinen yani anla ılabilir ifadelerden meydana gelmesi gerekti idir (Svensen, 1993: 216). Dolayısıyla genel dile ait maddeba larının teknik dildeki e anlamlıları ile tanımlanması ço u zaman uygun görülmemektedir.

Bir terim sözlü ünde, ilgili maddeba mın yine terim olan e anlamlısı veya e de erlisi tanıma katkıda bulunabilir. Tanımda maddeba mın bir e anlamlılısı veya e de erlisi bulunabilece i gibi birden çok e anlamlısı veya e de erlisi de sıralanabilir.

Tanımın daha açık olmasını sa lamak için kullanılan e anlamlı veya e de erliler, tanımda çapraz gönderim olarak yer alabilmektedir. Çapraz gönderim; sözlük kullanıcıını yönlendiren, daha fazla bilginin ba ka bir yerde bulunaca ına i aret eden sözlükbilimsel bir terimdir (Bergenholtz ve Tarp, 1995: 16). Çapraz gönderim, kullanıcıyı bazen aynı maddeba ı içinde bir yere yönlendirirken bazen sözlükteki ba ka bir maddeye yönlendirebilir. Mevcut sözlü ün ba ka bir bölümüne gönderme yapılabilece i gibi ba ka bir sözlü e, konuyla ilgili çe itli kitaplara, farklı bir ba vuru kayna ına da gönderme yapılabilir (Svensen, 2009: 388-389).

Çapraz gönderim; *bakınız (bk.)* ifadesi ile birlikte verilebilir ya da ok () veya e itlik (=) gibi bazı i aretlerin ardından kullanılabilir. E itlik i areti (=) ile sözlük kullanıcıı maddeba mın e anlamlısına yönlendirilir. Ok () i areti ise kimi zaman e anlamlılı ı gösterirken kimi zaman da alt veya üst kavrama gönderimde bulunmaktadır. Bu ba lamda i aret(ler)in, mevcut sözlü ün kullanım kılavuzunda belirtilmesi gerekmektedir (Bergenholtz ve Tarp, 1995: 218).

4.5.2. Örneklendirme

Örneklendirme, ba vuru kaynakları olan sözlüklerde maddeba mın özel biçimini veya anlamını daha geni bir ba lam içerisinde -örne in cümlede- göstermek için kullanılır (Hartmann, James 2002: 53).

Sözlüklerde üç tür örneklendirme bulunmaktadır. Bunlardan ilki, birincil kaynaklardan do rudan alıntılar eklindedir yani orijinal metinlerden alıntılanan bu örneklerde sözlük yazarı tarafından herhangi bir uyarılama yapılmamı tır. İkinci tür, do rudan alıntılanmı örneklerin uyarılması eklindedir. İkinci türde, sözlük yazarının örneklere müdahalesi söz konusudur. Üçüncü ve son tür ise do rudan alıntı veya uyarılama olmayan, sözlük hazırlayıcısına ait yani onun olu turdu u örneklerdir. Üçüncü türdeki örnekler, uzmanlık alanı sözlüklerinde sık tercih edilmektedir (Bergenholtz ve Tarp, 1995: 139; Svensen 2009: 283).

4.5.3. Etiketleme

Etiketleme; sözlüklerin kullanıcı dostu olmasını sa layacak önemli bir i aretlemedir. Zira etiketler farklı sebeplerle herhangi bir sözcü ün anlamı için sözlü e ba vuran sözlük kullanıcıısına yol gösterir, yardımcı olur.

Alanyazında yer alan çalı malarda etiketlemelere ili kin çe itli adlandırmalara ve türlere rastlanırken¹³ genel sözlüklerde yaygın olarak kullanılan etiket türlerinden bazıları u ekildedir¹⁴: *arkaik, modası geçmiş , eskimi , alan etiketi* vb.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Hausmann, 1989'dan akt. Bergenholtz ve Tarp, 1995: 132.

Uzmanlık alanı sözlüklerinin büyük çoğunluğunda etiketleme çok nadir olarak değerlendirilir (Bergenholtz ve Tarp, 1995: 133-134). Uzmanlık alanı sözlükleri incelendiğinde terimleri iaretleme için genellikle etiketlemeden ziyade birkaç araç kullanılmaktadır. Burada tercih edilen yol, madde başlığının tam tanım ile sözlükte yer almasıdır, daha az tercih edilen ise söz konusu madde başlığının anlamlıdır (Machová, 1995'ten akt. Nová ve Mžourková, 2017: 301).

4.6. Tanımlarda Görülen Kusurlar

Tanımlama ölçütleri temel alınarak hazırlanan sözlüklerde madde başlığı olan terimlerin kusursuz bir biçimde tanımlanması beklenmektedir. Ancak çeşitli uzmanlık alanlarına ait sözlükler incelendiğinde karşılaşılan sonuç, kimi zaman bu beklenti ile örtüşmemektedir. Zülfikar (2011: 330) da terim sözlüklerinde madde başlığının tanımlanmasıyla ilgili bazı "düzensizlikler" bulunmasından dem vurmaktadır. Bu düzensizlikler genellikle tanımlarda görülen birtakım kusurlardan kaynaklanmaktadır.

4.6.1. Tamamlanmamı Tanım

Terimin ait olduğu türün genel özellikleri tanımda belirtilirken onu diğerlerinden farklı kılan özelliklere yer verilmemesi onun tamamlanmamı tanım olduğu göstermektedir (Picht ve Draskau, 1985: 55). Zira bir terimin ayırt edici özellikleri verilmediğinde o tanım; benzer birkaç terim için de geçerli olabilecek, böylece açıklık sağlanmadığı için tanım kusurlu olacaktır.

4.6.2. Aırı Kısıtlayıcı Tanım

Sözlüklerde bazı terimler gereğinden fazla kısaltılarak yani aırı kısıtlayıcı tanım yapılarak yer almaktadır (Picht ve Draskau, 1985: 55). Bu durum, ilgili terimin kapsamlı şekilde tanımlanmasına engel teşkil ederek bütünüyle değil, yalnızca bazı yönleri ile yani gerektiğinden daha dar ele alınmasına yol açmaktadır.

4.6.3. Aırı Geni Kapsamlı Tanım

Terim sözlüklerinde bazı terimlerin aynı kategoriye girebilecek özellikler taşıması ve tanımın gereken ölçüde sınırlandırılmaması, aırı geni kapsamlı tanımlama kusuruna yol açmaktadır (Picht ve Draskau, 1985: 55).

4.6.4. Kısır Döngünün Bulundu u Tanım

Tanımda kısır döngü, terimin anlamlısının tanımlayan içerisinde yer almasından yani yanlış genel terimin kullanılmasından kaynaklanabilir (Picht ve Draskau, 1985: 56). Bu şekilde yapılmış bir tanımda sıkıntı yani kusur olacaktır özellik, kapsamı daha geniş birkaç kavramın altında yer alması gerekirken tanımın madde başlığı terimin anlamlısı ile yapılmaya çalışılmasıdır. Kavramları birbirlerinin anlamlısı ile tanımlamak yani A'yı B ile, B'yi de A ile tanımlamak kısır döngü olacaktır. Bununla birlikte terimin kendisi de tanımda kullanılmamalıdır çünkü bu durum totolojiye yol açar, dolayısıyla bu tanım totolojik tanım olarak adlandırılır (Robinson, 1972: 5-6; De Bessé, 1997: 71).

4.6.5. Açıklama ile Karıştırılan Tanım

Herhangi bir alandaki terim sözlüğünde bulunması gereken tanımın bilimsel kitaptaki ve ders kitabındaki açıklamalar olmadığını bilmek gerekir (Manuila, 1981'den akt. Landau, 2001: 187). Aksi durum kusur olacaktır zira açıklama, tanımdan daha geniş ve kapsamlıdır.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Landau, 2001: 217-218.

4.6.6. Belirli Bir Alandaki Tüm Anlamıların Çermeyen Tanım

Maddeba 1 olan terimin yer aldığı bilimsel ve teknik sözlükte ilgili alandaki bütün anlamlarının tanımda bulunmaması, kullanıcının ihtiyacına tam olarak cevap veremeyecek olması nedeniyle kusurdur (Manuila, 1981'den akt. Landau, 2001: 187).

4.7. ISO Temelinde Tanımların Biçimsel Özellikleri

Tanımın, farklı sözlüklerde biçimce benzer hatta aynı olabilmesi için birtakım incelemelerin ve çalı maların yapılarak alanyazına kazandırılması gerekmektedir. Terminoloji çalı malarında ISO ölçütleri standartla manın sa lanmasında önemli bir yere sahiptir. ISO tarafından belirtilen bazı standartların temel alınması, farklı yazarlar ve/veya yayınevlerince hazırlanıp yayımlanan terim sözlüklerindeki tanımların biçimsel özellikleri bakımından standartla masını sa layabilecektir. ISO tarafından hazırlanan kılavuzda terimler ve tanımlar için bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümde tanımlama hakkında sözlük hazırlayıcılarına yarar sa layabilecek birtakım ipuçları bulunmaktadır.

ISO'nun *Standartlar Nasıl Yazılır*¹⁵ adlı kılavuzu temel alınarak tanımda dikkati çeken biçimsel özellikler u ekilde sıralanabilir:

- i. Maddeba 1 olan terimin kalın (koyu) yazılması
- ii. Maddeba ının -ilk harfi dâhil- küçük harfle yazılması
- iii. Maddeba ının düz yazılması yani e ik (italik) yazılmaması
- iv. Maddeba ının ardından iki nokta (:) kullanılmaması
- v. Tanımın cümle olmaması
- vi. Tanımın -cümle olmadı ı için- büyük harfle ba lamaması
- vii. Tanımın -cümle olmadı ı için- sonunda nokta kullanılmaması

4.8. Tanım Çözümleme Ölçütleri

Kuramsal bilgiler esas alınarak tanımların içerik ve biçim çözümleme ölçütleri meydana getirilebilir. Bu ölçütleri tablola tırarak terim sözlüklerinden seçilen maddeba larının tanımlarını incelemek ve de erlendirmek üzere uygulamada kullanmak mümkündür. Tanımlardan elde edilen veriler, tablolara yatay ve dikey olarak yerle tirilebilir; kar ılıkları var ise “ + ”, yok ise “ – ” olarak i aretlenebilir.

4.8.1. Çerik Çözümleme Ölçütleri

Terminoloji alanındaki önemli kaynaklardan özellikle Felber (1984), Picht ve Draskau (1985), Sager (1990), De Bessé (1997), Cabre (1999), Pavel ve Nolet (2001), COTSOES (2002) ile Svensen (1993) ve Landau (2001) gibi sözlükbilimcilerin çalı maları temelinde tanımların içerik çözümlemesi için ölçüt olu turmak mümkündür. Bu ba lamda *tanım türü*, *tanım türü ölçütleri*, *çapraz gönderim*, *örneklendirme*, *etiketleme*, *tablo/görsel kullanımı* ve *ek bilgi* açısından terim sözlüklerinde yer alan tanımları inceleme ve de erlendirme imkânı olu turulabilir.

¹⁵ <https://www.iso.org/iso/how-to-write-standards.pdf> adresinden eri ilmi tir. (Eri im tarihi: 05.12.2020)

Tanım Türü	Sözlük Adı
çlemsel	+/-
Kaplamsal	+/-
ari/Gösterimsel	+/-
Ba lamsal	+/-
Sözlüksel	+/-

Tablo 1. Tanım Türü

Tanım Türü Ölçütleri	Sözlük Adı
Kesinlik	+/-
Kısalık	+/-
Do rudan üst kavram	+/-
Bilinen veya önceden tanımlanmış terimlerin kullanılması	+/-
Nesnellik	+/-
Kaynak güvenilirliği	+/-
Hedef kitle	+/-
İgili alana referans	+/-
Bir kavram sistemine referans	+/-
Dilin do ru kullanımı	+/-
Kısır döngüden/totolojiden kaçınma	+/-
Olumluluk	+/-
Çeviriden kaçınma	+/-
Di er kavramların gizli tanımlarından kaçınma	+/-
Üst veya alt kavramların karakteristiklerinin yokluğu	+/-

Tablo 2. Tanım Türü Ölçütleri

Tanımda Yardımcı Unsurlar

Çapraz Gönderim	Sözlük Adı
Metin içi	+/-
Metin dışı	+/-

Tablo 3. Çapraz Gönderim

	Sözlük Adı
Örneklendirme	+/-

Tablo 4. Örneklendirme

	Sözlük Adı
Etiketleme	+/-

Tablo 5. Etiketleme

	Sözlük Adı
Tablo/Görsel	+/-

Tablo 6. Tablo/Görsel

	Sözlük Adı
Ek Bilgi	+/-

Tablo 7. Ek Bilgi

4.8.2. Biçim Çözümleme Ölçütleri

Terimlerin tanımları ISO'da yer alan *maddeba ının koyu, küçük harflerle ve düz yazılması, maddeba ının ardından herhangi bir noktalama i areti kullanılmaması, tanımın cümle olmaması, tanımın büyük harfle ba lamaması ve tanımın sonunda nokta i areti kullanılmaması* gerekti i ektindeki ölçütler do rultusunda biçimsel olarak incelenip de erlendirilebilir.

	Sözlük Adı
Maddeba ı olan terim kalın (koyu) yazılmalı	+/-
Maddeba ı –ilk harfleri dâhil- küçük harflerle yazılmalı	+/-
Maddeba ı düz yazılmalı	+/-
Maddeba ının ardından noktalama i areti konulmamalı	+/-
Tanım, cümle olmamalı	+/-
Tanım büyük harfle ba lamamalı	+/-
Tanım cümle olmadı ı için sonunda nokta kullanılmamalı	+/-

Tablo 8. Biçim Çözümlemesi

SONUÇ

Kavramların dille ifade edilmesi terimleri meydana getirdi i için terminolojik çalı maların temeli kavramdır. Kavramların dilsel i areti terimlerdir. Terimlerle genel dile ait olan sözcükler arasında bazı farklar bulunmaktadır. Terimler, genel dildeki sözcüklere oranla daha sınırlı bir kullanıcı profiline sahip oldu u için aralarında hedef kitle bakımından farklılık bulunmaktadır. Genel dildeki sözcüklerin anlamı bazen sözlü e ihtiyaç duymadan tahmin edebilir veya yorumlanabilir. Ancak terimler belli alanlara özgüdür ve daha dar anlama sahip olmaları sebebiyle yorumlanmaya uygun de ildir. Terimi sözcükten ayıran en tipik özellikleri kesinli e sahip olmasıdır. Aralarında i levsel açıdan da fark bulunmaktadır zira terimler, ö retici i leve sahiptir.

Uzmanlık alanlarındaki terimlerle ilgili çalı maları kapsayan terminoloji; sözcüklerle u ra mak, hem kuramsal hem de uygulamalı çalı ma sahasına sahip olmak ve sözlüklerle yakından ilgilenmek bakımından sözcükbilimle ili ki i çerisindedir. Sözlükbilimle kar ıla tırıldı ında terminoloji, dilde kodlama; sözlükbilim ise kod çözmedir.

Tanımlanan ve tanımlayan öğelerinden olu an tanım, sözlü ün iç yapısına ait bir anlam ulamıdır. Sözlü ün amacını gerçekle tirebilmesi ve ba arılı bir uygulama ortaya konulabilmesi için tanımda uyulması gereken bazı ölçütler bulunmaktadır. Tanımlar anla ılabilir, kısa ve öz olmalıdır. Tanımda, önceden tanımlanmı veya genel olarak bilinen terimler kullanılmalıdır. Tanım hangi türde yazıldıysa -örne in içlemsel- o türün içerik özelliklerine sahip olmalıdır. Terim, kendisine ba vurularak tanımlanmamalıdır. Tanım; ba lam içerisinde terimin yerine konulabilir yani "ikame edilebilir" olmalıdır, -terimin kendisi olumsuz olmadı ı sürece- olumlu olmalı ve tanımlananın sözcük türüne göre yazılmalıdır.

Tanım türü, terim türüne ba lı olarak de i iklik gösterebilmektedir. çlemsel tanım, terminolojide en çok tercih edilen tanım türüdür. Çünkü terminolojide kavramın açık ve kesin olarak tanımlanması gerekmektedir. çlemsel tanım yoluyla istenilen açıklık ve kesinlik sa lanabilmektedir.

çlemsel tanımda, terimin üyesi oldu u sınıf verilir ve benzer di er üyelerden onu farklı kılan yönleri belirtilmektedir. Dolayısıyla içlemsel tanımın formülü "cins/sınıf/tür + ayırt edici karakteristikler" eklindedir. çlemsel tanım ölçütleri u ekildedir: kesinlik, kısalık, do rudan üst kavram referansı, bilinen veya önceden tanımlanmış terimlerin kullanılması, nesnellik, kaynak güvenilirli i, hedef kitle, uygulama kapsamı, ilgili alana referans, bir kavram sistemine referans, dilin do ru kullanımı, kısır döngüden/totolojiden kaçınma, olumluluk, çeviriden kaçınma, di er kavramların gizli tanımlarından kaçınma, üst veya alt kavramların karakteristiklerinin yoklu u.

Bazı maddeba larının tanımında yardımcı unsurlar yer almaktadır. E anlamlılar -veya e de erliler- tanımlanmasında güçlük çekilen kimi maddeba ları için tanıma destek sa lamaktadır. Sözlüklerde özellikle içlemsel tanım ile birlikte verilmektedir. Tanımın daha açık olmasını sa lamak için kullanılan e anlamlılar, tanımda çapraz gönderim olarak yer alabilir. Çapraz gönderim; daha fazla bilginin ba ka bir yerde bulunaca mına i aret ederek sözlük kullanıcıasını yönlendirir. Bazen metin içi çapraz gönderim bazen de metin dı ı çapraz gönderim yapılır. Örneklendirme de tanıma yardımcı unsurlardandır. Etiketleme, sözlüklerin kullanıcı dostu olmasını sa layacak önemli bir i aretleme olsa da terim sözlüklerinin büyük ço unlu unda çok nadir olarak kullanılmaktadır. Belirtilen bu özellikleri, tanımın içerik çözümleme ölçütleri olarak kullanmak mümkündür. Sözlüklerde kimi zaman tanımlarda bazı kusurlara rastlanmaktadır. Terimi, di erlerinden farklı kılan özelliklere yer verilmemesi, onun tamamlanmamı oldu unu gösterdi i için bir kusurdur. Bazı terimlerin a ırkı kısıtlayıcı tanım yapılarak sözlükte yer alması, bazı terimlerin ise ba ka terimlerle aynı kategoriye girebilecek özellikleri ta ınması yani tanımda gereken ölçüde sınırlandırılmamasından kaynaklanan a ırkı geni kapsamlı tanımla tarif edilmesi de kusurdur. Kavramları birbirlerinin e anlamlısı ile tanımlamak yani A'yı B ile, B'yi de A ile tanımlamak kısır döngüye sebep olmaktadır. Bununla birlikte terimin kendisi de tanımda kullanılmamalıdır.

ISO ölçütleri, terminoloji çalı malarında standartla manın sa lanması bakımından önem ta ınmaktadır. ISO'da yer alan maddeba mın kalın, küçük harflerle ve düz yazılması, maddeba mın ardından herhangi bir noktalama i areti kullanılmaması, tanımın cümle olmaması, bu sebeple büyük harfle ba lamaması ve sonunda nokta i areti kullanılmaması gerekti i eklindeki kuralları, tanımın biçim çözümleme ölçütleri olarak kullanmak mümkündür. Uygulama çalı malarında kullanmak için bu içerik ve biçim çözümleme ölçütleri tablola tırılabilir, terim sözlüklerinden seçilen maddeba larının tanımları incelenebilir, tanım tipolojisi olu turulabilir, aynı maddeba mın farklı sözlüklerdeki tanımları kar ıla tırılabilir ve standartla ma çalı malarına katkı sa lanabilir.

KAYNAKLAR

- Antia, B. E. (2000). *Terminology and Language Planning: An Alternative Framework of Practice and Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Ate man, E. (Ed.) (2015). *Terminoloji Çalı mastı: En yi Uygulamalar 2.0*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Atkins, S. B. T. ve Rundell, M. (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, New York: Oxford University Press.
- Bergenholtz, H. ve Tarp, S. (1995). *Manual of Specialised Lexicography. The Preparation of Specialised Dictionaries*. Amsterdam: Benjamins.
- Boz, E. (2015). "Kullanıcı ve Sözlük li kişi". *Erdem*. S. 69. s. 41-52.
- Boz, E. (2020). "Çevrimiçi Genel Sözlüklerde Tanım", *Dilbilim Dergisi - Journal of Linguistics*, 34, s. 1-14. <https://doi.org/10.26650/jol.2020.001>
- Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, Methods and Applications*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- "COTSOES Recommendations for Terminology Work" (2002). *Conference of Translation Services of West European States Working Party on Terminology and Documentation*, Berne: Federal Chancellery.
- De Bessé, B. (1997). "Terminological Definitions", Juan C. Sager (çev.). *Handbook of Terminology Management Vol. 1: Basic Aspects of Terminology Management*, Sue Ellen Wright ve Gerhard Budin (ed.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 63-74.
- Dilâçar, A. (1957). "Terim Nedir", *Türk Dili*, Ankara: TDK Yay., Ocak, C: VI, S: 64, s. 207-210.
- Felber, H. (1984). *Terminology Manual*, Paris: UNESCO and Vienna: INFOTERM.
- Fernández T., M. A. Flórez de la Colina ve P. Peters. (2011). "Terminology and terminography for architecture and building construction". *Teaching and Learning Terminology New strategies and methods*, Amparo Alcina (ed.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin. s. 11-36.
- Giri en, N. (2019). *Terminolojide Tanım Tipolojisi*. Doktora Tezi. Eski ehir: Eski ehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hartmann, R.R.K ve James, G. (1998). *Dictionary of Lexicography*. London: Routledge.
- Hoekstra, E. (2010). "Grammatical Information in Dictionaries", *EURALEX*, s. 1007-1012.
- ISO 1087-1:2000 Terminology – Vocabulary
- ISO 704:2009 Terminology work — Principles and methods
- Landau, S. I. (2001). *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Löckinger, G., Hendrik J. Kockaert ve Gerhard Budin (2015). "Intensional Definitions" *Handbook of Terminology*, Hendrik J. Kockaert ve Frieda Steurs (ed.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s 60-81.
- Meyer, I., K. Eck ve D. Skuce. (1997). "Systematic Concept Analysis within a Knowledge-Based Approach to Terminology". Juan C. Sager (çev.). *Handbook of Terminology Management Vol. 1: Basic Aspects of Terminology Management*, Sue Ellen Wright ve Gerhard Budin (ed.), Amsterdam: John Benjamins. s. 98-118.

- Nová, J. ve H. Mžourková. (2017). "Terminology and Labelling Words by Subject in Monolingual Dictionaries – What Do Domain Labels Say to Dictionary Users?" *Journal of Linguistics*, Vol. 68, No.2, s. 296 – 304.
- Öner, N. (1982). *Klasik Mantık*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özlem, D. (2004). *Mantık: Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*. İstanbul: nkılâp Kitabevi.
- Packeiser, K. (2009). *The General Theory of Terminology: A Literature Review and a Critical discussion* (Yüksek Lisans Tezi). Uluslararası İletişim İlimi, Copenhagen.
- Pavel, S. ve Diane N. (2001). *Handbook of Terminology*, Ottawa: Minister of Public Works and Government Services Canada.
- Picht, H. ve J. Draskau, (1985). *Terminology: An Introduction*. (vol. 2), University of Surrey, Department of Linguistic and International Studies.
- Rey, A. (1995). *Essays on Terminology*, ed. Juan C. Sager. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Robinson, R. (1972). *Definition*, London: Oxford University Press.
- Sager, J. C. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- San M., A. ve Marie-Claude L'Homme (2014). "Definition patterns for predicative terms in specialized lexical resources". Proceedings of the Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'14). 26-31 Mayıs 2014, Reykjavik, İrlanda. s. 3748-3755.
- Strehlow, R. A. (1972). "Frames and the Display of Definitions", Juan C. Sager (çev.). *Handbook of Terminology Management Vol. 1: Basic Aspects of Terminology Management*, Sue Ellen Wright ve Gerhard Budin (ed.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 75-79.
- Svensen, B. (2009). *A Handbook of Lexicography: The Theory and Practice of Dictionary-Making*, Cambridge: Cambridge University Press.
- TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Çevrimiçi) 04.12.2019.
- TSE Türk Standardı, TS 1198-1 ISO 1087 (2003). *Terminoloji Çalışması - Terimler ve Tarifler/ Bölüm 1: Teori ve Uygulama*, TSE Yayınları, Ankara.

EXTENDED SUMMARY

Terminology is related to different disciplines and is of particular concern to researchers of special subjects. It is an interdisciplinary and transdisciplinary field. Terminology has some benefits such as speeding up the translation process, finding out the polysemy, seeing the synonymy, facilitating learning process, preservation, storage and reuse of terms, processing the terms, using the time well, healthy communication, using the language correctly and standardization.

Dictionaries are reference sources used for definition and spelling of a word or term. These resources can change according to the aim, target group, subject field, the amount of information they provide, and how they present it etc. They give two types of information: form and meaning. Form includes spelling, pronunciation and grammar. Meaning includes definition, etymology, and usage label.

Definition is the answer of "What does X mean?". The formula of definition consists of definiendum and definiens. The structure of definitions has five elements: genus, species, differentia, property, and accident. Correct definition is crucial to make a good and useful dictionary, so there are some criteria that definitions should have. Firstly, definition needs to be brief. When it is shortened, definer must be sure about the conciseness that definition still contains the distinguishing characteristics. Secondly, definer needs to define every term used in the definition or use terms that are generally known. Thirdly, term must be defined according to the subject field, because it can be defined differently in different fields. Fourthly, definer needs to use as possible as simpler terms. But sometimes using harder term is necessary because harder term has more exact meaning than simpler one. It is clear that preciseness is more important than being simpler. Fifthly, definer needs to avoid using circular definitions because term should not be defined by itself. Sixthly, the definition needs to be substitutable for the term in context. Seventhly, definer needs to avoid using negative definitions. Negativeness can be used in definitions only if the term is negative. Eighthly, definition needs to be written in accord with the grammatical function of the term defined. Ninthly, definer needs to construct a hierarchy of definition that starts with the basic term.

There is no unanimity about types of definitions, but in terminology, definers mostly choose intensional definition for terms. An intensional definition is based on the relationship between generic-specific concept and it gives the characteristics that provide the concept to be defined. In other words, terms are defined by genus and differences. There are some rules that definers must be careful in intensional definition. The definition must include all the characteristics of the term. Preciseness, conciseness, objectivity, source reliability, target group are important for intensional definition. It should not be circular. Definer must avoid using translated intensional definitions, hidden definitions of other terms, and also negative definitions. There are some supplementary items used for definitions. Synonyms, equivalent and cross-reference sometimes help for better definition. Cross-reference vary with entry-internal cross-reference, entry-external cross-reference, component-internal cross-reference or dictionary-external cross-reference in dictionary. Example can show the meaning in a wider context, in that way definition can become clearer. Using example vary with authentic examples, adapted examples and invented examples/editorial examples. The third one is the most common example in terminological dictionaries. Labelling is used for marking entry like *old-fashioned*, *archaic* etc. It has some benefits for dictionary users but it is rarely used in terminological dictionaries.

It is known that there are some defective definitions in dictionaries. As it is said before, definitions need to contain all the distinguishing characteristics. If some distinguishing characteristics are missing, then it is called incomplete definition. Also it can be seen in dictionaries that there are some excessively restrictive definition. On the contrary there are also some excessively broad definitions, both of them are defective definitions.

Furthermore circular definition -and totological definition- is a type of defective definition. Definers need to be careful that a description is not a definition, otherwise defective definition can be seen in the dictionary.

The formal properties of definitions vary from dictionary to dictionary. As is known standardization is one of the most important point of terminological work. Because of that reason ISO standards are chosen as a reference work in this paper. Therefore, by examining the guide of ISO called "How to Write Standards", some rules are revealed. The term (entry) should be indicated in bold, all lowercase (not capitalize) and should not be written italic. A colon (:) should not be used between term and definition. Definition should not be a sentence, for this reason definer must define the term without starting capitalize and using dot (.) in the end.

Keywords

Term, terminology, definition, criteria, analysis